

MIȘCAREA PENTRU ÎNFIINȚAREA UNEI ȘCOLI SECUNDARE ROMÂNEȘTI DE FETE ÎN ORADEA (1868—1900)

de
VIOREL FAUR

Studierea tuturor încercărilor și străduințelor pentru crearea unor instituții culturale și școlare proprii, determinate de o firească aspirație spre progres și emancipare spirituală, constituie un imperios desiderat istoriografic. Conștienți de acest fapt, ne-am propus să reconstituim — cu acest prilej — mișcarea care s-a configurat în Oradea la finele veacului trecut și a avut ca scop întemeierea unui așezământ școlar secundar românesc de fete, a cărui necesitate era acut resimțită. Această mișcare, cu evidentă funcție cultural-politică, nu s-a limitat la Oradea și județul Bihor, ci a încorporat eforturile multor intelectuali români din județele apropiate, îndeosebi din părțile Sătmărilor, școala fiind destinată în mod echivalent și fiicelor acestora. Deși terenul principal al mișcării a fost orașul Oradea, aceasta a avut, așadar, importante ramificații în Crișana, Satu Mare și Maramureș, realitate ce se va desprinde din informațiile pe care le vom pune la contribuție pe parcursul lucrării noastre.

Este binecunoscută împrejurarea că mișcarea populației românești pentru înființarea de școli este totodată o parte componentă a luptei ei pentru afirmare pe plan politic, luptă care — din motive obiective — se retranșează, mai ales în anii imediat următori revoluției de la 1848—1849, în domeniul culturii, ceea ce îi asigură acestuia un bogat și mobilizator conținut național, precum și unele rezultate notabile. Se constituie importante societăți literare și culturale, dintre care amintim doar pe cele din așezările nord-vestului Transilvaniei: Societatea de lectură din Oradea (1852), Societatea de lectură a elevilor români din Satu Mare (1860), Asociația pentru cultura poporului român din Maramureș (1861), Asociația națională arădeană pentru cultură și conversarea poporului român (1862), Societatea literară „Samuil Vulcan” din Beiuș (1862), Societatea de lectură a teologilor români din Arad

(1868) și Societatea de bibliotecă din Baia Mare¹ (1869). În programul acestora a figurat — alături de cultivarea limbii, a sentimentelor patriotico-naționale, de valorificarea disponibilităților literare ale membrilor — și organizarea unor veritabile *campanii publice pentru strângerea de fonduri* în vederea întemeierii de școli preparandiale și gimnaziale românești, pentru care statul dualist austro-ungar n-a manifestat nici un interes. Dimpotrivă, adeseori a inventat dificultăți greu de depășit, astfel că atît învățămîntul elementar, cît și cel secundar, au fost întreținute din resurse proprii, ceea ce atestă voința statornică și invincibilă a populației românești de a beneficia de luminile culturii.

În primele decenii post-pașoptiste funcționau în Bihor două însemnate instituții școlare secundare românești (respectiv la Beiuș, gimnaziul superior „Samuil Vulcan”, și la Oradea preparandia greco-catolică) iar la Arad vechea preparandie pentru învățători de confesiune greco-orientală. De asemenea, o treime din elevii gimnaziului premonstratens din Oradea erau români, pentru care a luat ființă și o catedră de limba și literatura română, al cărei prim profesor a fost cărturarul Alexandru Roman, redactorul responsabil al temerarului ziar *Federațiunea* și membru al Academiei Române. Nu exista însă nici o școală secundară românească de fete, situație ce i-a îndemnat pe intelectualii și studenții din Oradea să militeze pentru întemeierea uneia în orașul de pe Crișul Repede. Cel dintîi demers în acest sens este consemnat în revista *Familia* a lui Iosif Vulcan și aparține lui Acsentiu Gaita, membru al Societății de lectură, care în discursul rostit cu prilejul ședinței publice din 2 iunie 1868² — intitulat *Lipsa unui institut român pentru educațiunea fetelor în Oradea Mare* — a pledat în favoarea ideii anunțate în chiar titlul acesteia, intervenția sa găsind, după cum menționează Iosif Vulcan într-unul din articolele sale găzduite de rubrica *Conversare cu cetitoarele*, un „răsunet viu în ascultători”³. Textul discursului a fost publicat în *Familia*⁴. Ca atare, urma să fie citit de toți prenumerații revistei și, desigur, de către alți locuitori ai Transilvaniei și Ungariei. De aceea, autorul său credea potrivit să adreseze un apel tuturor celor „cari iubesc limba română, ... să întindă (o) mînă de ajutor la acel institut”⁵. El își manifestă încrederea în reușita inițiativei preconizate: „Sper că părinții români sunt pătrunși de marea idee ...; sunt convins că vreau, doresc înflorirea națiunii lor, de aceea nu mă îndoiesc că se vor folosi toate mijloacele spre înființarea unui institut, care contribuie mult la dezvoltarea spiritului național”⁶. Deși cei prezenți în sala care s-a desfășurat amintita acțiune culturală a Societății de lectură — conducătorul acesteia era pe-atunci Iustin Pop-

¹ V. Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, Editura Științifică, București, 1968, p. 26—27.

² *Familia*, 1868, 4, nr. 19, p. 225—226.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, nr. 21, p. 247—248.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

fiu, autentic animator cultural și profesor la catedra pe care o onorase Alexandru Roman — au fost receptivi la salutara propunere a studentului în drept Acseintiu Gaita, acesta n-a putut depăși stadiul de justificare teoretică a necesității unei școli românești de fete în Oradea. Trecerea la fapte s-a produs în luna ianuarie 1870, cînd Paulina Roman, soția fruntașului politic orădean Iosif Roman, a început o energică reliefare a „dorinței generale de a se înființa (în Oradea — n.n.) un institut de creștere (pensionat) pentru fetele române”⁷. În scrisoarea ce însoțește apelul, Paulina Roman afirmă că „s-a încumetat a adresa provocarea și respective rogarea aci alăturată către mai multe dame române, (pentru ca acestea — n.n.) să aibă bunătate de a primi sarcina adunării de oferte pentru realizarea institutului amintit”⁸ și, deci, a nu lăsa chestiunea să cadă în indiferentism. Trebuia procedat, de urgență, la perfectarea acțiunii filantropico-naționale de procurare — pe baza listelor de subscripții publice — a fondurilor necesare edificării școlii menționate. Pentru ca „această întreprindere să devină generalmente cunoscută întregului public român” s-a apreciat ca fiind utilă informarea lui prin inserarea apelului în presa românească din monarhia austro-ungară. Se desprind din conținutul acestuia cîteva idei și anume: recunoașterea poziției femeii în viața spirituală („sexul femeiesc duce o rolă eminentă în cultura națională”); datorită faptului că nu dispuneam de școli pentru fete în care limba de predare să fie cea maternă, nu era posibilă înfăptuirea unei folositoare opere de educație națională; familiile românești „mai mizere” ar avea în aceste școli adevărate „scuturi de apărare”, în sensul că fiicele acestora le-ar putea urma fără să întâmpine obișnuitele dificultăți materiale; într-un asemenea așezămînt școlar fetele ar „avea ocaziunea binevenită” de a se alimenta spiritualicește din „foculăriul comun al(l) culturii naționale, prin ce generațiunea va fi scăpat de indiferentism și renegare”⁹, pericole existente și mult combătute de condeiele militante ale vremii; sporirea numărului intelectualilor români în comitatul Bihorului, „ba și în cele învecinate” (Arad, Satu Mare, Maramureș etc.), s-a datorat gimnaziului superior din Beiuș, care, dacă ar fi fost dublat de „un institut de fete”, s-ar fi ajuns la un real progres intelectual al „sexului femeiesc”; avîndu-se în vedere aceste împrejurări, înființarea unei școli secundare românești de fete în Oradea a devenit o „necesitate imperativă”¹⁰. Paulina Roman precizează că angajarea ei în acțiunea de strîngere a fondurilor pentru întemeierea „acestui institut”, care va avea caracter „romănesc” și nu „confesional”, are drept cauză „nu vanitatea de a

⁷ Apelul este lansat la 7 ianuarie 1870, fiind inserat în *Familia* (1870, 6, nr. 2, p. 13—14) din 23 ianuarie sub formularea:

Institut pentru educațiunea fetelor române în Crișana.

⁸ *Familia*, 1870, 6, nr. 2, p. 13—14.

⁹ Totodată „părinții nu vor fi siliți să-și deie fiicele lor, pe la institute străine, unde nici că aud limba lor maternă... nu vor fi siliți părinții să primească în casele lor învățătoare cu limba și educațiunea eterogene” (*Ibidem*).

¹⁰ *Ibidem*.

excela, ci iubirea națiunii mele și trista experiență din trecut"¹¹. Începutul l-a făcut ea însăși prin banii donați pentru „ridicarea edificiului național”. Redacția *Familiei* și-a deschis coloanele „pentru publicarea contribuțiilor”, metodă ce avea menirea să-i stimuleze pe cei interesați. Ea contribuie cu 10 florini, exprimându-și în același timp satisfacția de a constata că o „frumoasă idee” — ce vizează „zelul național” al femeilor române — va marca viața culturală românească. Se avansează ipoteza că ea va fi „cît mai curînd” materializată.

Acest remarcabil document, conceput și difuzat de Paulina Roman, constituie *momentul inițial al mișcării* din comitatele vestice pentru edificarea unei școli secundare românești de fete în Oradea. El poartă însemnul entuziasmului specific unor inițiative de acest fel, a cărei concretizare depindea de receptivitatea locuitorilor, deoarece autoritățile n-au destinat — din fondul pentru studii — sumele pretinse de această întreprindere. Ca și cu alte prilejuri, populația românească era nevoită să-și aducă contribuția materială, aceasta presupunînd sacrificii și dăruire patriotică. Din modestele lor posibilități economice locuitorii români din Transilvania și Ungaria au destinat o bună parte multiplelor acțiuni culturale naționale, de la acordarea de stipendii pentru studenții și elevii săraci și pînă la consolidarea sub raport material a societăților ei culturale, adevăratele citadele ale rezistenței naționale. Din această rîvnă pentru cultură și progres, nerecunoscută de exponenții șovinismului întreținut de autorități, s-a născut și mișcarea cultural-politică la care ne vom referi în continuare.

La 2 aprilie 1870, Paulina Roman făcea cunoscut rezultatul apelului, menționînd că „ofertele de pînă acum se urcă la 2 500 florini”¹², sumă destul de mare dacă ne gîndim că nu trecuseră numai trei luni de la difuzarea acestuia. De observat că Paulina Roman a utilizat și alte procedee pentru a-și atinge scopul. Este vorba de organizarea unei loterii în luna mai 1870, extragerea numerelor cîștigătoare efectuîndu-se cu prilejul unei „producțiuni muzicale și declamațiuni”, împreună cu „petrecere de joc”. Au fost expediate 60 liste de loterie, pe care figurau cîte 90 de numere, fiecare costînd 20 creițari. Astfel, se sconta pe strîngerea a cel puțin 1 200 florini. În scurt timp au și sosit cîteva liste din Arad, Budapesta, Beiuș, Șomcuta Mare, Oradea, Vașcău și Satu Mare. Au fost, de asemenea, donate o mulțime de obiecte pentru loterie („sortitură”), „gătite de miinile gîngașelor românce”¹³. În numărul din 24 aprilie al revistei *Familia* a fost anunțat programul concertului cu

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, nr. 13, p. 153: *Incunoștințare și rogar*. Ceilalți posesori de liste cu oferte sînt rugați să continue a aduna donații pînă în toamna anului 1870, după care să expedieze banii și listele Paulinei Roman.

¹³ *Ibidem*, nr. 9, p. 105: *Institutul pentru educațiunea fetelor române din Crișana*. Pentru donarea de obiecte, de exemplu, s-au „suscris peste 30 inși” din Oradea iar Cristina Dragoș, din Buteasa a „surprins pe Paulina Roman cu patru obiecte foarte frumos elaborate, cu multă dexteritate și eleganță”. Și alte femei române „și-au oferit serviciul proteguitoriu prin manufactură”.

declamații din 17 mai 1870, ale cărui venituri erau destinate „institui-
tului de fete române”. O notă redacțională arăta că „onorabilul public
va concurge cu ajutorul său material la promovarea acestui scop filan-
tropic, care tinde a realiza o dorință națională”¹⁴. Concertul s-a des-
fășurat la data stabilită, în sala hotelului „Vulturul Negru”. Primul
punct al programului a fost *Marșul lui Mihai*, interpretat de „banda
militară”. Alături de recitări de poezii au mai figurat în acesta melo-
diile *Un suspin*, *Trei floricele*, precum și *Sonetta* de Mozart¹⁵. Concertul
a „reeșit ... splendid”, sala fiind „îndesită de un public numeros, adu-
nat din toate părțile Crișanei, ma și din alte locuri mai îndepărtate”¹⁶.
Au fost, astfel, procurați 300 florini, precum și alți 245, adunați de re-
dactorul revistei pe liste de oferte și contribuții în „favorul teatrului
național”¹⁷. Acești din urmă bani au fost transmiși Societății pentru
crearea unui fond de teatru român, care s-a întemeiat în același an.

Mișcarea culturală pornită la Oradea s-a extins și în alte orașe din
nord-vestul Transilvaniei, deoarece școala preconizată avea rostul de
a asigura instrucția și educația fetelor române din întreagă această
zonă geografică. George Marchiș trimitea *Familiei* o corespondență din
care transcriem prima expresie: „Cu o vie bucurie vin a vă împărtăși
un simptom de viață națională și de interesare pentru cele mai moderne
cauze naționale de la noi” a tineretului studios român „de la diverse
institute de învățămînt”¹⁸ din Satu Mare, care și-a făcut publică intenția
de a susține în lunile august sau septembrie un concert vocal-instru-
mental însoțit de declamații, desigur „în folosul ... institutului de fete
intenționat a se înființa în Oradea Mare”¹⁹, precum și a fondului pentru
teatru național. Abia în luna februarie 1871 aflăm despre „întreprinde-
rea junimei amintite”, care a avut „un succes destul de îmbucurător”²⁰.
În beneficiul aceluiași „institut”, ca și al tinerimii „lipsite”, urma să fie
„aranjat” la 3 februarie 1871 un bal de către studenții și elevii români
din Oradea, instituindu-se un comitet format din: Ioan Pop (președinte),
Demetriu Suci (secretar), Ioan Trifu (casier), Nicolae Maior (controlor),
Alex. Catoca, Augustin Rezei, Demetriu Iorgovici și Aloisiu Nistor²¹
(membri). Organizatorii considerau, pe bună dreptate, că „se află în

¹⁴ *Ibidem*, nr. 15, p. 179: Concert. Se aducea un elogiu meritat Paulinei Roman („damnă fiică a națiunii”).

¹⁵ Viorel Faur, *Pagini din viața muzicală a Bihorului între anii 1849—1918*, în *Reuniunea de cîntări „Hilaria” din Oradea (1875—1975)*, Editura Comitetului de cultură și educație socialistă al județului Bihor, Oradea, 1975, p. 76.

¹⁶ *Familia*, 1870, 6, nr. 19, p. 226: Concertul și balul din Oradea-Mare; — a —, *O seară în Oradea-More*, în nr. 20, p. 237.

¹⁷ *Ibidem*. Iosif Vulcan a fost ales secretarul acestei societăți.

¹⁸ *Ibidem*, nr. 20, p. 238: Din comitatul Satu-Mare.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*, 1871, 7, nr. 5, p. 58: *Un report întîrziat*. Tinerimea română studioasă din Satu Mare „a aranjat” concertul respectiv în orașul Baia Mare și s-a obținut un venit de numai 60 florini. Mai important a fost, neîndoielnic, efectul moral-politic al acestuia.

²¹ *Ibidem*, 1870, 6, nr. 52, p. 621: *Invitațiune la balul tinerimei din Oradea-Mare*.

plăcuta pozițiune de a spera din partea on. public român una părtinire zeloasă, conform celei din anii trecuți, cu atît mai virtos, căci scopurile propuse ațintesc la prosperarea și înflorirea națiunii române²² (subl. ns. — V.F.). Nu cunoaștem rezultatul material al acestui bal, fiindcă n-am depistat informațiile documentare necesare în acest sens. La 30 decembrie 1870, Paulina Roman a dat publicității o *Provocațiune* în care conchide că locuitorii au „îmbrățișat cu căldură întreprinderea înființării unui institut de fete în Oradea Mare”²³, mulțumindu-le pentru actele filantropico-naționale. Își exteriorizează, totodată, convingerea că va mai primi și alte contribuții în bani și obiecte. Era decisă să finalizeze inițiativa ce apăruse în viața culturală a orașului cu trei ani în urmă. A murit însă pe neașteptate, lăsînd lucrurile pe seama altora și îndeosebi a soțului său, Iosif Roman. Cum mișcarea organizată de Paulina Roman a avut ca suport adeziunea femeilor române din Transilvania și cum nu s-a găsit în Oradea o altă persoană, la fel de energetică și stăruitoare, s-a produs o stagnare a acesteia, de aproape un deceniu. Astfel, *prima etapă* a mișcării pentru înființarea unei școli secundare românești de fete în Oradea, care se cricumscie anilor 1868—1871, constituie un început promițător atît prin rezultatele materiale²⁴, cît mai ales prin antrenarea unui important număr de locuitori români în această luptă pentru crearea unei noi instituții școlare a cărei lipsă era acut resimțită. Din acest aspect decurge, după opinia noastră, *caracterul politic al mișcării* inițiate de membrii Societății de lectură și dinamizate de Paulina Roman, care s-a ilustrat ca dîrză apărătoare a drepturilor naționale.

Readucerea în actualitate a problemei s-a datorat animatorului cultural Iosif Vulcan, care — pentru a „putea face mai bun serviciu națiunii”, cum însuși afirma²⁵ — a stabilit, în primăvara anului 1880, sediul redacției *Familiei* la Oradea, unde își făcuse studiile gimnaziale. Mutarea lui Vulcan la Oradea „a însemnat — arată un competent biograf al său²⁶ — un eveniment de reală importanță națională, ... a constituit o impulsioneare a vieții spirituale, sociale și naționale românești”²⁷ din Bihor. Prin articolul *Școli pentru fete*²⁸, Iosif Vulcan comite un gest salutar, susținînd cu evidentă implicație sufletească cauza în-

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

²⁴ De consemnat și împrejurarea că episcopul Iosif Pop Silaghi a lăsat, prin testament 10 000 florini pe seama școlii de fete din Oradea (*Ibidem*, 1873, 8, nr. 30, p. 360). Testamentul a fost însă atacat, printr-un „proces de nimicire”, de către „fisc”, abia după cinci ani clarificîndu-se lucrurile în sensul că acesta n-a fost invalidat, dar fondul destinat „institutului de fete” a fost redus la jumătate (*Ibidem*, 1879, 15, nr. 49, p. 334—335). Mai exact este vorba de 4 830 florini, care au fost depuși în fondul amintit (*Ibidem*, 1880, 16, nr. 44, p. 289 și nr. 46, p. 300), întregindu-l substanțial.

²⁵ I. Vulcan, *După douăzeci de ani*, în *Familia*, 1880, 16, nr. 32, p. 204.

²⁶ Lucian Drimba, *Iosif Vulcan*, Editura Minerva, Buc., 1974, p. 107.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Familia*, 1880, 16, nr. 51, p. 329.

vățămintului românesc din monarhia dualistă, expunându-și deschis punctul de vedere, care este o mărturie elocventă despre concepția sa patriotică și democratică. „Multe sunt trebuințele noastre — reflectează I.V. —, căci multe ne lipsesc. Cea mai grabnică necesitate, după părerea noastră, este înființarea de școli bune în toate satele, pentru ca prin ele să deșteptăm și întărim poporul, care e temelul clasei inteligente și al națiunii întregi”²⁹ (subl. ns. — V.F.). Concomitent cu dezvoltarea rețelei școlare elementare, Vulcan consideră că se impune și întemeierea unor școli de fete: „Dar întocmai ca pentru popor — școlile de la sate, astfel și pentru clasa mai inteligentă a națiunii școlile pentru fete formează o necesitate ardentă, o mare lipsă ce ar trebui suplinită cât mai curînd”³⁰ (subl. ns. — V.F.). Existau, desigur, destule școli străine pentru fete, în care acestea erau pregătite „pentru viața casnică” sau pentru „cea din saloane”, total absentă fiind însă educația națională, astfel că fetelor le lipsea „farmecul care le face atît de grațioase în ochii tinerilor români cu sentimente naționale, ele adesea nu știu să converseze românește”, neavînd prilejul de a învăța în aceste școli limba și literatura română. Era o lacună importantă a sistemului de învățămînt, ce impunea o urgentă luare de atitudine, pe care Vulcan și-o manifestă în respectivul articol: „Școli mai înalte pentru fete, iată de ce are trebuință inteligența română! Școli în care limba propunerii și cea a conversațiunii să fie românească”³¹. Rostul acestora este de neignorat, fiindcă inexistența lor „are o mare înrîurire asupra mersului nostru cultural”, fapt ce-l determină să insiste asupra ideii de asociere a femeilor române, ce aveau datoria de a constitui reuniuni, care să „facă tot ce va fi cu putință pentru scopul d-a înființa institute mai înalte pentru fete”. Articolul lui Vulcan se încheie cu o patetică chemare: „Să ne creștem mame române, dacă voim ca generațiunea viitoare să fie română, dacă voim să mai trăim”³². Intervenția publicistică a lui I. Vulcan n-a rămas fără ecou. Într-un alt număr al revistei a apărut articolul *Resunet în cauza școlilor pentru fete*, care subliniază împrejurarea că „Abia există

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*. Acestea au fost afirmațiile lui Vulcan, pe care le-am reprodus în întregime, pentru a fi cunoscute cu exactitate. Am făcut aceasta deoarece Lucia n Drimba (în op. cit., p. 108—109) formulează cîteva considerații cu care nu sîntem de acord: „Nu contestăm buna intenție a scriitorului nostru de a contribui la instrucția generală, dar trebuie să facem precizarea că și de data aceasta *gîndurile sale se îndreaptă îndeosebi spre „clasa de mijloc”, spre mica burghezie românească*, cum făcuse și G. Bariț, de la care, de altfel, preia ideea. De aceea, el ține să precizeze că nu se gîndește în special (cum adică? — n.n.) la școli primare pentru fete, ci mai ales la pensionate sau institute de creștere...” (subl. ns. V.F.). Vulcan n-a făcut nici o referință la școli elementare sătęști. Dificultățile prin care trecea învățămîntul românesc confesional elementar au făcut imposibilă funcționarea unor școli sătęști de fete în Bihor. El a avut în vedere numai localitățile urbane, unde ar fi fost firesc să existe asemenea școli românești. De asemenea, menționăm că Vulcan este autorul și al acestei constatări: „Pînă ce nu vom avea școli bune în toate satele noastre, poporul nostru nu va înainta” (*Ibidem*).

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*.

chestiune, care să poată afla răsunet mai viu în inimile românilor, *mai virtos din părțile... Bihorului și Satu-marelui*, decît cestiunea ventilată" de Iosif Vulcan, adică necesitatea școlilor de fete. „Aceasta să ne fie deviza — îndeamnă autorul articolului în discuție, care semnează cu inițialele S.R. — pentru timpul proxim, aceasta să ne fie scopul, întru ajungerea căruia să ne sacrificăm înainte de toate puterile fizice și morale!”³³. În acest scurt dar valoros articol, îndeosebi sub raport istorico-documentar, este formulată o frumoasă profesiune de credință: „Pentru ca să putem cîștiga dară și noi o inteligență care să impună celorlalte naționalități, este necesar ca mamele române să se folosească de influența binefăcătoare... și să se preocupe în favorul națiunii române de impresiunile prime ale pruncilor săi, dîndu-li o parte încă acasă cultura socială recerută, ... (ele) au datorința sintă (de) a susține și cultiva limba dulce strămoșească, să escite în pruncii săi simțul măreț de naționalitate adevărată, prin exercițiul și folosirea dacă nu eschisivă dar preponderentă a limbii materne...”³⁴. Apelează apoi la responsabilitatea ce revine, din acest punct de vedere, locuitorilor din Bihor și Satu Mare, care au obligația de a arăta „lumii” că nu și-au pierdut încă „simțul de naționalitate”³⁵. Aceasta nu prin vorbe, ci prin fapte. Crede utilă prezentarea în „foile române” a unui *proiect* pentru înființarea respectivei școli secundare de fete în Oradea, pentru care s-au adunat însemnate sume. Cele două pledoarii în presă pentru cauza școlii de fete au resuscitat interesul locuitorilor și mai cu seamă al intelectualității orădene, care s-a decis să organizeze, în 28 august 1880, o consfătuire în care să se analizeze starea de lucruri și să se ia hotărîrea cea mai potrivită în legătură cu perspectiva realizării „ideii de-a înființa aici ... o școală pentru creșterea de fete române”³⁶. Este publicat un apel *Către onorabila inteligenție română din Oradea-Mare*, semnat de Teodor Kövary (Chiorean), Simeon Bica, Nicolae Zigre și Iosif Vulcan³⁷. Peste puțin timp, Iosif Vulcan repune problema în atenția opiniei publice românești, pregătind astfel momentul întrunirii intelectualilor, mobilizîndu-i pentru sprijinirea acțiunii colective pe care, cel dintîi, o consideră „mișcare culturală”³⁸, intuindu-i resorturile interne.

³³ S. R., *Resunet în cauza școlilor pentru fete*, în *Familia*, 1880, 16, nr. 53, p. 341—342.

³⁴ *Ibidem*. Autorul continuă astfel: „Doresc însă, că încît pentru limbă, multe fete din părțile Bihorului și Satumarelui abia vor fi în stare a satisface această chemare sublimă, ..., din cauza împrejurărilor locale...”

³⁵ *Ibidem*. Lucian Drimba, *op. cit.*, p. 109.

³⁶ *Ibidem*, nr. 61, p. 388.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ I(osif) V(ulcan), *Mișcarea culturală română în Oradea-Mare*, în *Familia*, 1880, 16, nr. 63, p. 399. Consemnăm partea de început a articolului său: „În orice parte locuită de Români se face vreo inițiativă pentru a se întreprinde cutare mișcare pe terenul cultural național, fiecare fiu al națiunii trebuie să simtă o adîncă bucurie; cu atît mai mare trebuie să fie dară bucuria noastră atunce, cînd vedem că realizarea unei idei naționale se ivește tocmai pe acel teren și în acel teritoriu unde necesitatea este mai mare”.

„Este învedereat — conchide I.V. —, că terenul instrucțiunii publice e acela, pe care Românii trebuie să dezvoltăm cea mai urgentă activitate. *Cultura dă viață și tărie unei națiuni*, fără ea n-avem viitor. *Dar această cultură are să fie națională, căci numai o astfel de cultură poate să corespundă dorințelor și aspirațiunilor noastre de susținere, dezvoltare și înflorirea ca națiune*”³⁹ (subl. ns. — V.F.). Asemenea formulări teoretice erau curente în presa vremii și ele își au sorgintea în epoca luminilor. Dacă accesul la viața politică era destul de dificil, atunci eforturile trebuiau îndreptate — după o convingere unanim acceptată — pe tărîmul culturii, unde putea fi valorificat potențialul spiritual național, evident în beneficiul evoluției proprii. Fundamentul unei culturi temeinice îl reprezenta un învățămînt elementar și secundar bine organizat, idee ce transpare și din textul articolului la care ne referim. „Ni trebuie școli — reflectează Vulcan —, *cît mai multe* pretotindene; școli la sate, institute mai înalte de învățămînt; școli pentru prunci și pentru fete, — *dar toate conduse în spirit românesc*.” Iosif Vulcan nu se dovedește a fi adeptul exclusivismului în această direcție, ci militează pentru întărirea întregului corp al învățămîntului românesc. El insistă însă — pe bună dreptate — asupra imperiozității lor „acolo unde elementul românesc, în contactul său cu celelalte elemente, este mai expus a-și pierde idiomul original”, salutînd cu „dublă bucurie *mișcarea* ce s-a întreprins la Oradea-Mare spre a (se) înființa aici un institut pentru creșterea mai înaltă a fetelor române”⁴⁰.

În urma demersurilor făcute a avut loc, la data stabilită, adunarea⁴¹ „intelenței române” din Oradea, ca semn al „continuării activității” de pîn-atunci. Iosif Vulcan a propus alegerea ca președinte a lui T. Kövary, iar ca secretar pe I. Pop, după care a fost analizată *modalitatea* de a se ajunge la concretizarea scopului propus. Tot Iosif Vulcan a susținut, pe parcursul lucrărilor, că este necesară lărgirea bazei mișcării cultural-politice care luase un real avînt. Ca atare, a propus convocarea, în 14 septembrie 1880, a unei „*adunări generale a întregii intelențe române din comitatul Bihor*”, materialul de dezbatere fiind redactat de o comisie formată din T. Kövary, I. Cuc, S. Bica, I. Vulcan, N. Zigre, I. Pop, I. Vereș, S. Rezei, G. Horvat și I. Buna⁴². *Familia* din 2 septembrie publică *Apelul la publicul român din Biharia*, adresat acestuia de T. Kövary și I. Pop. De reținut paragraful final: „... subscrișii vin a te invita... la adunarea generală, rugîndu-te, ca însoțit și de alți cunoscuți

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ Teodor Kövary, Ioan Popu, *Procesu verbalu. Adunarea intelenției române orădene*, în *Familia*, 1880, 16, nr. 63, p. 399—400. Au fost prezenți: Simeon Bica, Elia Bochiș, Ioan Buna, George Cioara, Mihai Dițiu, Alex. Gera, G. Horvath, T. Kövary, I. Cuc, G. Lazăr, Teodor Lazăr, M. Maniu, Gavril Pal, G. Papp, I. Pop, Silviu Rezei, I. Tulvan, I. Vereș, N. Vulcan și I. Vulcan.

⁴² *Ibidem*. Comisia s-a întrunit în 28 august 1880 și a încredințat lui I. Vulcan sarcina redactării proiectului de statute al viitoareii societăți, care va fi discutat în adunarea amintită (*Ibidem*, p. 407—408).

din jurul D(umi)tale, să binevoiești a participa la acea adunare, dîndu-ne astfel concursul moral la continuarea pașilor intenționați întru realizarea ideii de mare însemnătate⁴³. La adunarea menționată — la care a luat parte „un număr atît de frumos din cei invitați, încît este un deceniu de cînd asemenea adunare românească nu s-a mai văzut în orașul acesta”⁴⁴ — a fost „găsit cel mai bun mijloc” de realizare a scopului și anume înființarea unei societăți, care să procedeze la stringerea altor fonduri și la efectuarea tuturor operațiilor necesitate de ridicarea edificiului școlii de fete. Proiectul de statute al societății a fost prezentat de Iosif Vulcan, care după ce s-au făcut doar „puține modificățiuni”, au fost aprobate de adunare. Astfel, s-a constituit în Oradea o nouă societate culturală românească ale cărei străduințe aveau o finalitate cultural-filantropică. Deși n-am reușit să depistăm textul statutelor, am identificat cîteva informații despre forma ei de organizare⁴⁵. Societatea era condusă de un „comitet dirigent” alcătuit din 9 membri. Comitetul era responsabil doar în fața adunărilor generale anuale, ce nu se desfășurau numai în Oradea, ci și în alte așezări, deci erau ambulante. Tot în 14 septembrie a fost citit de S. Rezei raportul⁴⁶ despre activitatea comitetului ales la 28 august 1880. Statutele au fost trimise — la sfîrșitul lunii septembrie — spre aprobare ministerului de interne⁴⁷. Cu toate acestea, în fondurile societății n-au intrat, în lunile august și septembrie 1880⁴⁸, decît 32 fl. și 30 cr., sumă neașteptat de mică. De fapt, nici nu s-a manifestat vreo preocupare deosebită în această direcție, rezultatul cel mai important al anului 1880 constînd în întemeierea societății și elaborarea statutelor ei. Mișcarea cultural-politică pentru înființarea unei școli românești de fete în Oradea a creat această societate pentru a dispune de un factor legal de acțiune în vederea îndeplinirii dezideratului respectiv. La 13 februarie 1881, societatea nu se constituie „definitiv”⁴⁹, deoarece autoritățile n-au fost de acord cu statutele înaintate, pretinzînd unele modificări și completări, ce au fost îndeplinite întocmai, pentru a nu mai exista nici o piedică în calea obținerii aprobării acestora, care este anunțată în numărul din 6 martie 1881 al *Familiei*⁵⁰. Se aprecia, totodată, că „dintre toate orașele locuite de români, tocmai aici (în Oradea — n.n.) s-a luat

⁴³ *Ibidem*, p. 400—401.

⁴⁴ *Ibidem*, nr. 68, p. 430: O nouă societate culturală română.

⁴⁵ *Ibidem*. A fost ales și un comitet format din: T. Kövary (președinte), S. Bica (vicepreședinte), Iosif Vulcan, N. Zigre, Iosif Erdeli, I. Pop, S. Rezei, I. Glișe și Iosif Nestor.

⁴⁶ *Raportu despre activitatea comitetului ales din sinul conferinței ținute de inteligența română de Oradea-Mare în 28 august 1880 în cauza continuării lucrărilor pentru înființarea unei școli române de fete în Oradea-mare (Ibidem, p. 430—432).*

⁴⁷ *Societatea pentru înființarea unei școli de fete române în Oradea-Mare (Ibidem, nr. 72, p. 457).*

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*, 1882, nr. 10, p. 61: Societatea pentru înființarea unei școli de fete române în Oradea-Mare.

⁵⁰ *Ibidem*, nr. 16, p. 98: Societate culturală română în Oradea-Mare.

inițiativa în această cestiune vitală⁵¹, care este înființarea unei școli secundare românești de fete. T. Kövary a făcut cunoscut membrilor comitetului conținutul textului final al statutelor societății, adresînd și un apel „către publicul român din aceste părți, spre a se înscrie de membri și a contribui pentru scopul indicat”⁵². Adunarea generală a societății⁵³ s-a ținut la 11 decembrie 1882 în sala pentru manifestări culturale și artistice a hotelului „Arborele Verde”. Ea a fost „deschisă” de președintele societății, Teodor Kövary, printr-o „cuvîntare frumoasă”, după care — conform uzanțelor — secretarul Silviu Rezei a dat citire raportului de activitate a comitetului iar casierul N. Zigre a făcut precizări în legătură cu „starea casei”, constatîndu-se existența în fondurile societății a sumei de 4 579 florini. S-au înscris „mai mulți membri” noi și a fost întregit comitetul cu Ierotei Beleş (ales vicepreședinte) și Petru Ionaș (membru). Adunarea generală din anul 1883 urma să aibe loc la Beiuș⁵⁴, în ziua de 16 septembrie. „Inteligența română” din așezare „a luat măsuri de timpuriu, ca să garanteze un succes bun”⁵⁵. Aceasta „s-a întrunit în o conferință”, alegînd cu acel prilej un „comitet de primire” al cărui președinte a fost Vasile Ignat, memorandistul de mai tîrziu, iar secretar profesorul Vasile Leșan. „Comitetul acesta — se precizează în *Familia* din 26 august 1883 — a și început să lucreze cu diligență” pentru a asigura condițiile unei bune desfășurări a adunării⁵⁶. De reținut îndeosebi faptul că au fost „aranjate” trei reprezentații teatrale — cu piesele *Doi țărani și cinci cîrlani*, *Cinel-cinel* (comedie cu cîntece într-un act) și *Florin și Florica* (de V. Alecsnadi) — în „folosul” societății. „De ar fi fost sala de trei ori atît de mare — se afirmă într-o publicație a vremii⁵⁷ —, doară nici atunci n-ar fi încăput în ea lumea (ce) voia să participeze, deci astfel mulți fură siliți a se reîntoarce acasă, necăpătîndu-și locuri”⁵⁸. Despre interpretare sînt consemnate numai elogii⁵⁹, efectul fiind evident, după cum se afirmă într-o cronică a manifestării: „Entuziasmul a ajuns la culme, cînd dînsa (adică domnișoara Veturia Pop — n.a.) a apărut în costum de vivandieră și defilînd

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*, nr. 21, p. 127: Școală de fete române în Oradea Mare. Membrii fondatori trebuiau să plătească 50 florini. Taxa anuală de membru era de 3 florini (*Ibidem*, nr. 44, p. 536).

⁵³ A fost anunțată inițial pentru 6 noiembrie 1882 (*Ibidem*, nr. 39, p. 476), dată ce s-a schimbat.

⁵⁴ *Familia*, 1882, 18, nr. 49, p. 595—596: Școala de fete române din Oradea-Mare.

⁵⁵ *Ibidem*, 1883, 19, nr. 37, p. 450.

⁵⁶ *Ibidem*, nr. 33, p. 403.

⁵⁷ *Ibidem*, nr. 37, p. 450: Adunarea din Beiuș a Societății pentru înființarea unei școli române de fete în Oradea-Mare.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ „Diletanții care le interpretează — scrie un martor ocular în *Familia* din 23 septembrie 1883 — deteră probă nu numai de un zel lăudabil, dar totodată și de o abilitate frumoasă. De aceea fură acoperiți de buchete și torente de aplauze”. S-au remarcat și Silvia Bocșan, Aloisia Creț, Rozalia Onaga, Ioan Pop și George Morariu. Reprezentațiile au fost puse în scenă de profesorul Augustin Bălaș. Venitul realizat a fost „considerabil” (*Familia*, 1883, 19, nr. 37, p. 450).

pe scenă și-a scos sabia, cîntînd *Bravi ostași ai României*⁶⁰. Aluzia la eroismul soldaților români dovedit în luptele pentru cucerirea independenței de stat a României (1877—1878) era clară, iar ecoul în public de asemenea. Adunarea membrilor societății și a localnicilor a fost găzduită în casa sa de către mecenatele D. Negrean. Lucrările adunării au fost deschise, printr-un discurs potrivit, de președintele acesteia, Teodor Kövary, fost director al gimnaziului superior „Samuil Vulcan”, binecunoscut în Beiuș și împrejurimi. Augustin Antal adresează apoi adunării un salut din partea localnicilor. Au fost aleși notarii ședințelor: Romul Mangra și I. Gherlan. În continuare, Silviu Rezei, secretarul societății, a citit raportul despre activitatea acesteia în ultimii ani, după care casierul N. Zigre i-a informat pe cei prezenți în legătură cu fondurile deținute de societate, care se cifrau la 4 817 florini. S-au înscris noi membri, încasîndu-se de la aceștia 275 florini⁶¹. Profesorul V. Leșan a susținut conferința intitulată *Pozițiunea femeii*, care a fost publicată în *Familia*⁶², apreciată fiind de întregul auditoriu. După realegerea comitetului societății pe viitorii trei ani s-a stabilit ca proxima adunare generală să fie organizată la Oradea. Banchetul și balul⁶³ au încheiat această importantă și eficientă acțiune cultural-națională ce a avut o reală însemnătate, nu numai prin realizările materiale, dar și prin popularizarea în rîndurile locuitorilor a ideilor pentru care milita societatea orădeană. Beiușul a fost, ca și cu alte prilejuri, locul de întîlnire al intelectualității, meseriașilor și țăranilor români, care și-au adus modestele lor contribuții bănești la completarea fondului destinat edificării amintitei școli secundare de fete⁶⁴. La 31 decembrie 1884 s-a ținut o altă adunare generală a societății în sala mică a hotelului „Aborele Verde” din Oradea⁶⁵, păstrîndu-se nota obișnuită a unor asemenea manifestări. După aceasta a urmat aproape un deceniu (1885—1893) de inactivism⁶⁶, ale cărui cauze n-am reușit să le identificăm, din lipsa

⁶⁰ *Ibidem*, p. 455.

⁶¹ Acestea au fost completate cu alte sume, după cum reiese și din paragraful următor: „Comitetul subscris împlinește o datorință plăcută, cînd exprimă mulțămîntă fierbinte inteligenței din Beiuș și pentru suma de 190 fl. și 59 cr., care i s-a trimis și a încurs ca venit curat din reprezentăția teatrală și balul aranjat la Beiuș în 15 și 16 septembrie” în favoarea societății (*Ibidem*, nr. 45, p. 548).

⁶² *Ibidem*, nr. 37, p. 455.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ De menționat și sumele adunate pentru același scop de către domnișoara A. Roșescu din Cluj (13 florini) și avocatul George Lazăr din Vinga, pe lista acestuia din urmă figurînd 41 florini donați de 18 persoane, dintre care una și din România (*Ibidem*, nr. 45, p. 548 și nr. 48, p. 584).

⁶⁵ *Ibidem*, 1884, 20, nr. 49, p. 590.

⁶⁶ Notabil ni se pare totuși articolul din *Gazeta Transilvaniei* (1892, nr. 106, p. 3), intitulat *Lipsa unei școli românești de fete în comitatul Bihorului*, în care se deplînge starea de lucruri existentă, datorită lipsei unui asemenea așezămînt școlar, ceea ce a făcut ca fetele românilor bihoreni să fie crescute „în claustrele ungurești din Oradea și Sătmar... fără rit, fără sărbători și datini românești, iar cînd ies din acele claustre, nu mai știu” vorbi limba lor maternă. Era o pledoarie pentru înființarea mult rîvnitei școli secundare de fete.

surselor documentare. În iulie 1893 s-a convocat o „conferință” ce viza punerea societății „în mișcare mai spornică”⁶⁷. S-a discutat problema completării comitetului, deoarece între timp unii membri ai acestuia n-au mai arătat interesul necesar. S-a hotărât ca prima adunare generală să aibe loc în luna octombrie a anului respectiv. Comitetul societății a „ținut o ședință” — la care au luat parte T. Kövary (președinte), Iosif Nistor, N. Zigre, Dr. D. Chiș și Iosif Vulcan —, analizându-se situația „casei”. Societatea dispunea de 4 037 florini, precum și de „alte obligațiuni și pretensiuni” în valoare de peste 2 000 florini⁶⁸. Un cititor al *Familiei* scria redacției că a luat act „cu bucurie” de împrejurarea că „s-a reluat firul stăruinței d-a înființa în Oradea-Mare o școală română de fete”⁶⁹, fiind aceasta de absolută necesitate, deoarece în orașul de pe Crișul Repede nu exista nici o școală românească de fete, fie ea chiar elementară. Ca atare, acestea învață la „școli străine”, suferind consecințele unei situații de acest fel, pe care le-am semnalat și în paginile anterioare ale lucrării noastre. Anonimul ce încerca, prin intermediul revistei lui Vulcan, să reactualizeze o problemă ce intrase în tradiția vieții culturale bihorene, era o „voce din public” ce se alătură celor despre care am referit deja. Până la sfârșitul veacului trecut activitatea societății a stagnat „din diverse cauze”⁷⁰, neținându-se nici adunările generale anuale. Organizatorii societății au luat inițiativa de-a „reîncepe” activitatea temporar întreruptă și au convocat membrii, precum și pe cei interesați, la adunarea generală ce urma să se desfășoare la Oradea în localul băncii românești „Bihoreana”, pentru a se stabili componența comitetului pe viitorii trei ani⁷¹. Această adunare generală, prezidată de Teodor Kövary, a avut loc în ziua de 8 decembrie 1900⁷². Ultima adunare a societății, despre care deținem informații, a fost organizată tot la Oradea, în 27 noiembrie 1902. Președinte al societății era Iosif Roman, veritabil animator al vieții culturale orădene, iar secretar Andrei Horvath. Societatea avea la acea dată 23 membri și un fond de 14 412 florini și 29 creștari, după cum se preciza în raportul casierului Coriolan Papp⁷³, directorul băncii „Bihoreana” din Oradea. Deși se schimbasesc conducerea societății, nu s-a înregistrat vreun progres vizibil în preocuparea ei fundamentală, aceea de a edifica școala secundară de fete. Probabil că ședințe ale comitetului și adunări gene-

⁶⁷ *Familia*, 1893, 29, nr. 27, p. 321—322: „Școala română de fete din Oradea-Mare.

⁶⁸ Anumite sume de bani au fost depuse, spre păstrare, de societate la banca „Victoria” din Arad (1960 fl.), Casa de economii bihoreană din Oradea (1172 fl.), Casa de economii orădeană (824 fl.), după cum aflăm din *Familia* (1893, 29, nr. 27, p. 321—322).

⁶⁹ *Familia*, 1893, 29, nr. 29, p. 345.

⁷⁰ *Ibidem*, 1900, 36, nr. 37, p. 454. Nu sînt precizate cauzele intrării societății în anonimat și, deci, nu putem decît să formulăm ipoteze în acest sens, care n-ar aduce însă rezolvări științifice, fapt ce ne determină să renunțăm la ele.

⁷¹ *Ibidem*, nr. 43, p. 527.

⁷² *Ibidem*, nr. 47, p. 562.

⁷³ *Ibidem*, nr. 46, p. 552.

rale anuale s-au mai organizat⁷⁴, accentul punându-se pe acțiuni formale și aducerea de fonduri. Astfel, „școala română de fete dorită — consideră un autor contemporan — nu a fost înființată decât mult mai târziu, după 1918, de către statul român”⁷⁵. Nu știm nici pentru ce a fost utilizată importanta sumă adunată, care reprezenta materializarea unor îndelungi eforturi și, totodată, atestă voința nestrămutată de a se afirma pe plan cultural a populației românești din monarhia austro-ungară.

**LE MOUVEMENT POUR LA FONDATION D'UNE ÉCOLE
SECONDAIRE ROUMAINE POUR FILLES À ORADEA
(1868—1900)**

(Résumé)

L'enseignement roumain en Transylvanie, dans les années du dualisme autrichien-hongrois (1867—1918), n'a pas été soutenu par les autorités d'État, il existant seulement grâce aux grands sacrifices matériels de la population roumaine, obligée de subventionner elle-même ses institutions écolières.

Dans le contexte de la lutte pour affirmation culturelle il s'est déroulé le mouvement pour la fondation d'une école secondaire roumaine pour filles à Oradea, mouvement commencé par Paulina Roman et continué par une société dont le but était de procurer des sommes — par des donations publiques, par les revenus réalisés à l'occasion de certaines actions culturelles — pour construire l'édifice de la respective école. Ça n'a pas été possible jusqu'en 1900, les sommes rassemblées étant complétées pendant les années suivantes. Important reste, certainement, l'effort pour la fondation d'une nouvelle école.

⁷⁴ Arhiva societății nu s-a păstrat și, drept urmare,, nu ne putem forma o convingere precisă asupra istoricului acesteia după anul 1902.

⁷⁵ Lucian Drimba, *op. cit.*, p. 112.